

ASPECTE ALE ORGANIZĂRII VIEȚII MONAHALE ÎN TIMPUL EXARHULUI MOLDO-VALAH, MITROPOLITUL GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI (1808–1812)

DOI: 10.5281/zenodo.3989253

CZU: 94(478):2"1808-1812"

Doctorand **Marin ȘALARI**

E-mail: siluan77@mail.ru

Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”

ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF MONACHAL LIFE AT THE TIME OF MOLDO-VALAH EXARCH, METROPOLITAN GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI (1808–1812)

Summary. The present research is devoted to the role of the Moldavian-Wallachian exarch, Metropolitan Gavriil Bănulescu-Bodoni in organizing the monastic life in the principality of Moldova and Wallachia (Țara Românească) during the years 1808–1812. Based on the published materials and those from the archives, the most important reforms carried out by metropolitan in the monastic life of the given period are described. This article shows the struggle of the exarch Gavriil against the influence of foreign monasteries on the churches and monasteries in Moldova and Wallachia and the abuses of the abbots of the dedicated monasteries, as well. In this sense, there is reflected the plea of the exarch to transfer the dedicated Moldovan monasteries into the subordinate of the Moldavian-Wallachian exarchic spiritual Diocese.

Keywords: Gavriil Bănulescu-Bodoni, reforms, monks, monasteries, exarch, dedicated monasteries.

Rezumat. Prezentul studiu este consacrat rolului exarhului moldo-valah, Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, în organizarea vieții monahale în Principatele Moldovei și Valahia (Țara Românească) în anii 1808–1812. În baza materialelor publicate și de arhivă sunt descrise cele mai importante reforme efectuate de mitropolit în viața monahală din perioadă dată. Articolul evocă confruntarea exarhului Gavriil cu influența mănăstirilor străine asupra bisericilor și mănăstirilor închinat din Moldova și Valahia, precum și cu abuzurile egumenilor mănăstirilor închinat. În acest context este reflectată pledoaria exarhului de a trece mănăstirile moldovenești închinat în subordinea Dicasteriei duhovnicești exarhicești moldo-valahe.

Cuvinte-cheie: Gavriil Bănulescu-Bodoni, reforme, monahi, mănăstiri, exarh, mănăstiri închinat.

INTRODUCERE

În ultimul timp, a crescut semnificativ interesul pentru studierea istoriei ecleziastice din țara noastră, urmare a revigorării vieții duhovnicești după o perioadă îndelungată de ateism militant și de politică antireligioasă, promovate în RSS Moldovenească. La elaborarea unor astfel de studii contribuie și accesul liber la arhivele și bibliotecile bisericești și mănăstirești, acces interzis până nu demult.

Precizăm că cele mai importante izvoare referitoare la subiectul cercetat se regăsesc în fondul nr. 733 – Dicasteria duhovnicească exarhicească moldo-valahă, anii 1808–1812 (rus. *Молдо-валахская экзаршеская духовная дикастерия, 1808–1812 гг.*) al Arhivei Naționale din Republica Moldova. În acest fond sunt depozitate dosare despre deschiderea sau lichidarea unor mănăstiri și schituri, despre trecerea mănăstirilor în administrarea exarhului. Aici se păstrează acte despre înălțarea rugăciunilor în

mănăstiri în cinstea biruinței trupelor rusești asupra otomanilor în timpul Războiului ruso-turc din anii 1806–1812. Izvoarele cu caracter economic conțin informații cu privire la darea în arendă a pământurilor mănăstirești și a diverselor construcții (acareturi) aflate pe aceste pământuri.

Fondul conține și diverse cereri ale călugărilor cu privire la transferarea într-un anumit schit sau mănăstire, cereri de permisiune pentru plecarea în pelerinaj la Lavra Peșterilor (Pecerska) din Kiev și/sau la alte mănăstiri de pe teritoriul Imperiului Rus. Sunt arhivate și deciziile exarhatului în ceea ce privește numirea reprezentanților clerului moldovenesc în diferite funcții monahale. În studiul nostru ne vom referi la dosarele respective pentru a elucida rolul lui Gavriil Bănulescu-Bodoni în organizarea vieții monahale în perioadă anilor 1808–1812, atunci când distinsul ierarh se afla în fruntea Bisericii din Principatele Moldovei și Țării Românești.

REFORMELE MITROPOLITULUI GAVRIIL BĂNULESCU-BODONI

Reformele pozitive în dezvoltarea spirituală a bisericii moldovenești, în ansamblu, și în organizarea monahală, în particular, sunt asociate cu numele Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. În luna iunie a anului 1808, pe timpul războiului ruso-turc, acest ierarh a fost numit exarh al Moldovei și al Valahiei [2, F. 733, inv. 1, d. 422, f. 4]. Ridicarea la un rang atât de înalt a fost determinată, precum chiar Înalt Preasfinția Sa a mărturisit, de „alegerea Monarhului și a Sfântului Sinod” [2, F. 733, inv. 1, d. 422, f. 3].

De menționat că în perioada 1808–1812, în Principatul Moldovei funcționau 203 mănăstiri și schituri, în care slujeau 1 860 de călugări și călugărițe [3, p. 255] și care au intrat în vizorul ierarhului. Mai întâi, G. Bănulescu-Bodoni a decis să facă ordine în organizarea vieții interne a mănăstirilor. Anume în acest scop, la 26 noiembrie 1808, a fost publicată o instrucțiune pentru egumenii mănăstirilor. Între altele, instrucțiunea interzicea ca egumenii să accepte novici dacă aceștia nu aveau certificate asupra lor care să ateste că sunt liberi, nu au familie, nu se află în litigii, nu datorează nimic nimănui, nu sunt supuși unui serviciu sau vreunei datorii [6, p. 208]. Noii veniți aveau dreptul de a se călugări abia după trei ani de noviciat, dar și atunci, novicele nu putea fi tuns în monahism imediat. Arhiepiscopul eparhial urma să i se prezinte o mărturie în scris, care să conțină informații de când se află novicele în mănăstire, de unde a venit, ce vârstă și ce studii are, ce meserie cunoaște. De asemenea, se atașa mărturia duhovnicului mănăstirii și părerile altor frați-ieromonahi despre comportamentul novicei în perioada de probă și dacă acesta este demn să fie tuns în monahism. Totodată, doritorul de a deveni călugăr trebuia să fie supus suplimentar unei evaluări duhovnicești speciale, pentru a confirma măsura în care acesta a înșușit legile vieții monahale: ascultarea față de mai marele până la sfârșitul vieții, abstenența, curăția spirituală și fizică etc. Abia după aceea și cu binecuvântarea arhiepiscopului, egumenul mănăstirii avea voie să tundă novicele în monahism și să-l îmbrace în rasă [6, p. 208].

Prin *Instrucțiunile* Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, stareții erau instruiți să supravegheze cu strictețe ca nu cumva, fără vreun motiv și fără cunoștința lor, călugării să părăsească mănăstirile, hoinărind prin lume. Se atrăgea atenția ca eventual călugării să nu treacă dintr-o mănăstire în alta fără voia superiorilor lor, dar dacă o astfel de trecere trebuia să aibă loc, era necesară binecuvântarea arhiepiscopului eparhial. Regulile Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni

prevedeau comportamentul călugărilor: „să se păzească ca călugării fără de binecuvântată pricină și fără de știrea nacealnicului, nici de cum să nu iasă din mănăstire, și prin lume să nu se preumbe, mai ales din mănăstire în mănăstire să nu să mute fără voie nacealnicilor, și atuncea cu blagoslovenia arhiepiscopului eparhiei” [7, p. 232].

Cum în sarcina exarhului intra aducerea în ordine a documentației din mănăstire și evidența strictă a bunurilor, veniturilor și cheltuielilor, la 15 iunie 1809, Mitropolitul Gavriil a emis un decret potrivit căruia în fiecare mănăstire din Moldova și Țara Românească au fost instituite câte trei condiții „cusute cu un șnur și sigilate cu sigiliul Dicasteriei” [2, F. 733, inv. 1, d. 48, f. 1]. În prima condică urmau să fie înregistrate toate bunurile mobile (mișcătoare) și imobile (nemișcătoare) ale mănăstirii; în cea de-a doua – veniturile, iar în a treia – cheltuielile. Se preciza că înregistrarea veniturilor și a cheltuielilor urma să înceapă la 1 ianuarie 1809. De asemenea, se sublinia faptul că, potrivit acestor condiții, fiecare egumen sau dirigitor (nacealnic) era obligat să prezinte la fiecare sfârșit de an darea de seamă la Dicasterie sau la epitropia care era responsabilă de administrarea proprietății bisericești.

Această dispoziție a exarhului Gavriil a provocat revolte printre egumenii locașurilor sfinte supuse mănăstirilor străine. Așa de exemplu, egumenul mănăstirii Frumoasa, arhimandritul Ioachim, a refuzat să accepte respectivele condiții. În consecință, la scurt timp arhimandritul Ioachim a fost îndepărtat din funcție [3, p. 259].

Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a depus eforturi consistente pentru a elimina influența Divanurilor asupra afacerilor interne ale mănăstirilor. El s-a opus categoric uzanței existente în Țara Românească potrivit căreia, după moartea starețului mănăstirii sau înainte de numirea unui alt stareț, Divanul local, prin oficialul său, realiza inventarierea proprietății mănăstirești. De altfel, potrivit vechilor obiceiuri, un nou stareț era numit doar cu acordul Divanului. În opinia lui N. Fuștei, această practică urmărea două scopuri: subordonarea monahismului puterii seculare (laice) și protejarea proprietăților monahale de furturi și delapidări [4, p. 137-138].

Mitropolitul Gavriil a întreprins și acțiuni de combatere a abuzurilor comise de soldații ruși pe moșiile mănăstirești. La 27 iunie 1809, cu permisiunea maiorului Meyendorff, artileriști au cosit în mod arbitrar fânul și au lăsat caii să pască pe fâneța Mănăstirii Golia. În urma intervenției Mitropolitului Gavriil, la 24 iulie 1809, Divanul Moldovei s-a adresat maiorului Meyendorff cu propunerea de a folosi alte locuri pentru pășunat caii și boii de artilerie [4, p. 140].

Exarhul Gavriil s-a confruntat deschis cu impozitarea exagerată a mănăstirilor din partea autorităților civile. Un exemplu în acest sens poate fi scrisoarea sa, din 16 august 1811, trimisă comandantului-șef al armatei dunărene, M. I. Kutuzov. Prin ea, Mitropolitul Gavriil solicita scutirea mănăstirilor valahe de plata pentru fondarea unui azil de bătrâni la București, întrucât multe mănăstiri nu erau în stare să aloce bani, fiind deja împovărate de datorii. Mitropolitul a propus înființarea unui astfel de azil în baza a două spitale care aveau suficiente venituri [2, F. 733, inv. 273, ff. 4-4v.].

Multe mănăstiri moldovenești, așa-zise închinete, erau subordonate mănăstirilor străine (din Ierusalim, Muntele Sinai, Muntele Athos). Conform unor surse, în anul 1809 pe cuprinsul Țării Moldovei erau amplasate 37 de mănăstiri și 10 schituri închinete locurilor sfinte străine. Aceste mănăstiri depindeau direct de biserică și de comunitățile monahale de răsărit. Mănăstirile închinete plăteau un impozit anual, numit *embatic*. [3, p. 256]. Mănăstirea Dobrovăț din ținutul Vaslui și Mănăstirea Căpriană din ținutul Lăpușna, bunăoară, închinete mănăstirii athonite Zografu, plăteau un *embatic* anual în valoare de 1 500 de lei [1, F. 205, inv. 1, d. 136, f. 6]. În anul 1808 a fost încheiat un nou contract dintre mănăstirile Căpriană și Zografu, potrivit căruia prima era obligată să plătească *embatic* în valoare de 12 500 de lei pe an [1, F. 205, inv. 1, d. 136, f. 16v.].

Văzând ce sume enorme se strecură de la mănăstiri, Gavriil Bănulescu-Bodoni caută să pună sub control plățile acestora, însă se confruntă cu rezistența din partea stareților mănăstiri închinete. Pe unul dintre ei, Antim, egumenul Mănăstirii Căpriană, exarhul reușește să-l destituie, în 1811 [5, p. 70].

Gavriil Bănulescu-Bodoni a fost un susținător al ideii ca mănăstirile moldovenești închinete să fie subordonate doar Dicasteriei duhovnicești exarhicești moldo-valahe. În acest sens, este relevant cazul bisericilor situate în apropierea cetății Ismail. După ocuparea cetății de către trupele rusești, în anul 1809, la cererea mitropolitului și din ordinul care a urmat al lui Serghei Kușnikov, președintele Divanurilor Moldovei și Țării Românești, Biserica Sfântul Ierarh Nicolae, făcătorul de minuni, subordonată Mănăstirii Caracalu de pe Muntele Athos, a trecut „sub supravegherea” Mănăstirii Trei Ierarhi din Iași [2, F. 733, inv. 1, d. 34, f. 11].

Din ordinul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, în octombrie 1809, în așezămintele monahale închinete mănăstirilor grecești au fost trimise câte două cărțile de rugăciuni, „una în limba valahă și alta în greacă” și tabele cu zilele marilor sărbători [2, F. 733, inv. 1, d. 13, f. 1]. Printre destinatari se regăsește și Mănăstirea Căpriană.

În perioada la care ne referim, exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni decide să se opună influenței mănăstirilor străine asupra bisericilor și mănăstirilor închinete din Moldova și Valahia (Țara Românească). La 23 decembrie 1808, potrivit decretului Sfântului Sinod, el a obținut putere deplină asupra mănăstirilor închinete. În conformitate cu acest document, exarhul putea trage la răspundere egumenii mănăstirilor închinete pentru încălcarea regulamentelor, iar pe cei care nu dau dovadă de ascultare avea dreptul să-i scoată din funcție și să numească în locul lor alți diriguitori. De asemenea, egumenii erau obligați să-i trimită anual exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni rapoarte despre veniturile și cheltuielile mănăstirilor închinete. Toate actele emise de aceștia urmau să aibă sigiliul Dicasteriei exarhicești [6, p. 210].

După cum era de așteptat, egumenii mănăstirilor închinete nu au acceptat din prima noile reguli. În rapoartele anuale privind veniturile și cheltuielile, aceștia deseori falsificau datele, pretinzând că cheltuielile depășesc de două ori veniturile. Întrucât era evident că abuzurile în cauză duceau la ruina mănăstirilor, exarhul a emis o dispoziție potrivit căreia stareților li s-a interzis să facă împrumuturi fără o permisiune specială din partea Dicasteriei, aceasta urmând să certifice toate contractele de arendare a moșiiilor mănăstirești [6, p. 212].

Măsurile luate de exarh au generat nemulțumiri deschise din partea egumenilor mănăstirilor închinete care, în anul 1810, fiind sprijiniți de boieri de origine greacă, au scris un denunț asupra lui Gavriil Bănulescu-Bodoni și l-au înaintat senatorului rus V. I. Krasno-Milașevici, președinte al Divanurilor Țării Moldovei și Țării Românești, precum și Sfântului Sinod. Egumenii îl acuzau pe exarh că acesta ar fi încercat să-i înlăture de la conducerea mănăstirilor închinete. În plus, îi reproșau că, fără niciun motiv, a înlocuit mai mulți egumeni, punând în locul lor oameni din anturajul său.

După primirea denunțului, V. I. Krasno-Milașevici i-a trimis o copie exarhului, solicitându-i să răspundă acuzațiilor. În mesajul său, Gavriil Bănulescu-Bodoni îi numește *greci lacomi de bani* pe egumenii mănăstirilor închinete. El a explicat de ce i-a obligat pe egumeni să prezinte rapoarte detaliate despre venituri și cheltuieli. Or, aceștia deseori comiteau abuzuri, în urma cărora frățiile monahale rămăneau fără mijloace, iar mănăstirile se ruinau. El a mai precizat că le-a interzis, temporar, să trimită banii mănăstirești la mănăstiri străine până la încheierea războiului. În ceea ce privește acuzația de înlăturare a unor egumeni, Gavriil Bănulescu-Bodoni a precizat că l-a eliberat din funcție doar pe arhimandritul Mănăstirii Arhanghelul Mihail

de la Frumoasa, pe motiv că acesta era deja bătrân, incapabil să administreze mănăstirea și, mai mult decât atât, s-a împotrivit cu încăpățănare distribuirii de către Dicasterie a condicilor pentru înregistrarea veniturilor și cheltuielilor [6, p. 216].

Cu toate că se opunea abuzurilor egumenilor mănăstirilor închinete, exarhul Gavriil avea o atitudine respectuoasă față de mănăstirile athonite. O dovedește scrisoarea înmănată de mitropolit, în decembrie 1808, egumenului Spiridon, în care acestuia i se permitea să colecteze fonduri pentru construirea unei biserici la Schitul Sfântul Proroc Ilie de pe Muntele Athos. În scrisoare, exarhul își motiva permisiunea în felul următor: „este potrivit pentru creștini să se ajute reciproc în orice nevoie și în orice intenție bună” [1, F. 205, inv. 1, d. 265, f. 28].

În perioada respectivă, în bisericile și în mănăstirile principatelor dunărene a fost introdus treptat modelul ecleziastic rusec. Acest lucru a fost facilitat, în mare parte, chiar de călugări, care urmau exemplul clericilor ruși. Astfel, la solicitarea arhimandriților din Moldova și Țara Românească (Valahia), în perioada 16 februarie 1809 – 18 mai 1810, împăratul Alexandru I a acordat dreptul de a purta mitră, pateriță (baston, toiag), mantie cu tablete și dreptul de a sta pe covor în timpul serviciului divin la șapte arhimandriți: 1. Arhimandritul Chiril, ecleziarh al Mitropoliei Moldovei; 2. Arhimandritul Chiril, prim-asesor al Consistoriului duhovnicesc moldovenesc din Iași; 3. Arhimandritul Ilarion de la Mănăstirea Sfântul Nicolae, numită Dealu a Eparhiei Mitropoliei Valahe; 4. Arhimandritul Ioan, egumen al Mănăstirii Înălțarea Domnului de la Neamț și al Mănăstirii Secu; 5. Arhimandritul Gavriil de la Mănăstirea Sfântul Gheorghe din București; 6. Arhimandritul Visarion de la Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului de la Cotroceni, din București; 7. Arhimandritul Gavriil (Smirneanul) de la Mănăstirea Sfinții Voievozi de la Slobozia, din Țara Românească [2, F. 733, inv. 1, d. 98, f. 8].

Însuși exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni a contribuit la instaurarea rânduielilor ecleziastice rusești în Principatele Moldova și Țara Românească. Instrucțiunea sa din mai 1810 către Mitropolitul Ignatie în conducerea Mitropoliei Valahiei prevedea următoarele: în toate mănăstirile și bisericile serviciile divine să se desfășoare conform statutului Bisericii Ortodoxe greco-ruse, fără nicio omisiune sau schimbare; la toate slujbele să fie pomeniți Împăratul suveran și toată augusta sa familie, Sfântul Sinod și Exarhul, în formele trimise; în zilele de mari sărbători să se înalțe în mod obligatoriu rugăciuni conform cărțușilor nou tipărite în limbile greacă și moldovenească.

CONCLUZII

Cercetarea surselor documentare din Arhiva Națională a Republicii Moldova, precum și a literaturii existente ne-a permis să concluzionăm că:

- În perioada exarhatului lui Garviil Bănulescu-Bodoni s-au desfășurat un șir de reforme în vederea organizării vieții interne a mănăstirilor. În acest scop au fost emise diferite instrucțiuni pentru egumenii mănăstirilor. Aceste documente stipulau obligațiile monahilor, dar și ale novicilor care doreau să devină călugări.

- În perioada 1808–1812 exarhul a întreprins măsuri pentru aducerea în ordine a documentației mănăstirilor, evidența strictă a bunurilor, veniturilor și cheltuielilor. Datorită ordinului emis de către G. Bănulescu-Bodoni în fiecare mănăstire au fost instituite câte trei condici de evidență.

- Exarhul Gavriil a contestat încercările autorităților civile ruse de a impozita exagerat mănăstirile din Moldova și Valahia (Țara Românească).

- Gavriil Bănulescu-Bodoni s-a împotrivit influenței mănăstirilor străine asupra bisericilor și mănăstirilor închinete din Moldova și Valahia (Țara Românească), precum și abuzurilor egumenilor mănăstirilor închinete. Exarhul a fost un susținător și promotor al ideii ca mănăstirile moldovenești închinete să fie subordonate Dicasteriei duhovnicești exarhicești moldo-valahe.

BIBLIOGRAFIE

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fondul 205 (Dicasteria duhovnicească din Chișinău).
2. Arhiva Națională a Republicii Moldova. Fondul 733 (Dicasteria duhovnicească exarhicească moldo-valahă, anii 1808–1812).
3. Candu T. Gavriil Bănulescu-Bodoni – unele aspecte ale politicii monahale în perioada 1806–1812. În: Tradiții istorice românești și perspective europene: *in honorem* academician Ioan-Aurel Pop. Oradea, 2015, p. 250-274.
4. Fuștei N. Atitudinea Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni față de unele fenomene negative din viața societății și a bisericii în perioada exarhatului Moldovei, Valahiei și Basarabiei (1808–1812). În: *Tyragetia*. Chișinău, 2012, nr. 2(21), p. 137-147.
5. Mănăstirea Căpriană cu Schitul ei Condița (secolele XV–XXI): Studii, documente și materiale / Andrei Eșanu, Gheorghe Postică, Valentina Pelin [et al.]; coord.: Andrei Eșanu, Gheorghe Postică. Chișinău: Cartdidact, 2019. 640 p.
6. Stadnickij A. Gavriil Banulesko-Bodoni, Ekzarh Moldo-vlahijskij (1808-1812) i Mitropolit Kishinevskij (1813-1821). Kishinev, 1894. 374 p.
7. Tomescu C. Diferite știri din arhiva Consiliului Eparhial-Chișinău. În: *Arhivele Basarabiei*, Chișinău, 1931, nr. 4, p. 231-244.